Федір Ткачик
д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Вікторія Йосипенко
студентка гр. ФФАзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ЗАРУБІЖНІ СПЕЦИФІКАЦІЇ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) у більшості країн світу є домінантним фіскальним інструментом формування бюджетних ресурсів, водночас виконуючи перерозподільну та стимулюючу функції. Порівняльний аналіз зарубіжних моделей свідчить, що їхня результативність визначається не стільки рівнем ставок, скільки архітектонікою бази оподаткування, якістю адміністрування, структурою податкових пільг, а також вбудованими механізмами соціальної адресності.

Серед фундаментальних конструкцій оподаткування доходів фізичних осіб – «глобальна» та «шедулярна» моделі, які передбачають відповідно нарахування податку на сукупний дохід або на окремі його джерела. Вони визначають логіку формування податкового обов'язку та організацію контролю. Більшість європейських податкових систем дотримуються глобального підходу, тоді як окремі країни історично поєднують елементи шедулярності (класифікація доходів, різні режими для капітальних і трудових доходів) [1].

Воєнні події останніх років спричинили значні міграційні потоки українських громадян до країн Європейського Союзу, що зумовило їхню інтеграцію у податкові системи держав перебування. Така ситуація актуалізує необхідність вивчення зарубіжних моделей оподаткування доходів фізичних осіб, зокрема з метою формування ефективних рішень для повоєнного відновлення економіки України та підвищення її інвестиційної привабливості. Досвід країн ЄС свідчить, що в основі більшості податкових систем лежить прогресивна структура оподаткування, за якої ставка податку зростає зі збільшенням доходу, забезпечуючи баланс між фіскальною ефективністю та соціальною справедливістю. Водночас існують істотні національні відмінності – як у рівнях ставок і кількості податкових категорій, так і у регіональній диференціації ставок, що особливо характерно для федеративних держав (наприклад, Німеччини чи Іспанії) [2].

У країнах ЄС домінує прогресивний підхід із чітко вираженими елементами соціальної адресності: низькі доходи або повністю звільняються, або оподатковуються за мінімальними ставками; високі доходи – за верхніми маржинальними ставками. Поширеною також відзначимо практику персональних та сімейних «аловенсів», які зменшують оподатковуваний дохід на рівні «першої сходинки», а також податкові преференції, що, відповідно, зменшують податкове навантаження для працюючих громадян із низькими та

середніми рівнями доходів. Окремим різновидом є «дуальна модель» (dual income tax model), притаманна скандинавським країнам: трудові доходи оподатковуються за прогресивною шкалою, тоді як капітальні – за відокремленою, часто помірно прогресивною ставкою. Така конструкція обмежує можливості переоформлення трудових доходів у капітальні та водночас зберігає інвестиційні стимули. У низці систем застосовуються «податкові класи» (наприклад, у Німеччині), що враховують сімейний статус і дозволяють більш справедливо розподіляти податкове навантаження всередині домогосподарства.

Порівняльний аналіз систем оподаткування доходів фізичних осіб засвідчує суттєві відмінності між моделями, що застосовуються у розвинених і тих, що розвиваються країнах. У більшості держав ЄС, Канаді, Японії, США домінує прогресивна шкала оподаткування, яка виконує не лише фіскальну, а й соціально-регулюючу функцію, забезпечуючи перерозподіл доходів і підвищення соціальної справедливості. Натомість в окремих країнах (зокрема, Україні, Болгарії, Румунії, Латвії) переважає уніфікована ставка, яка спрощує адміністрування, але обмежує можливості для корекції нерівності доходів [3].

Зарубіжний досвід свідчить, що ефективність прогресивного оподаткування визначається не лише рівнем ставок, а й якістю податкового адміністрування, податковою культурою населення та рівнем економічного розвитку. Для України, в умовах воєнних та поствоєнних викликів, доцільним є поступовий перехід до помірно прогресивної моделі, поєднаної з удосконаленням контролю, цифровізацією податкових процесів і зниженням тінізації доходів.

Водночас, для української системи оподаткування доходів фізичних осіб пріоритетом має стати посилення адресності та горизонтальної справедливості: перегляд податкових пільг за критеріями ефективності й цільової спрямованості; упорядкування спеціальних режимів, які створюють «псевдо-пільги» для трудових доходів через нетипові форми зайнятості, трансформація порогового значення НМДГ тощо.

Серед інших важливих орієнтирів та уроків у процесі удосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні доцільно закцентувати увагу на таких положеннях:

1. Оптимізація адміністративних процедур у сфері оподаткування має ґрунтуватися на принципах цифровізації, автоматизації процесів декларування та адміністрування податків. Упровадження електронних сервісів, інтелектуальних систем обробки даних і мінімізація бюрократичних бар'єрів сприятимуть підвищенню прозорості, скороченню транзакційних витрат і зміцненню довіри між платниками та фіскальними органами.

2. Трансформація податкових ставок у напрямі їх помірного зниження може виступати інструментом стимулювання економічної активності, інвестиційного попиту та споживчої динаміки. Водночас такі зміни повинні бути збалансовані з потребою забезпечення фіскальної стійкості державного та місцевих бюджетів і супроводжуватися підвищенням ефективності податкового адміністрування.

3. Інституціоналізація прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб відповідає європейським стандартам соціальної справедливості та сприяє формуванню справедливого розподілу податкового навантаження. Упровадження багаторівневої шкали ставок має ґрунтуватися на економічному аналізі платоспроможності населення й адаптуватися до українських соціально-економічних реалій [4].

4. Імплементація цільових податкових стимулів для інвестиційної та підприємницької діяльності може виступати каталізатором економічного зростання, сприяти формуванню нових виробничих кластерів і підвищенню зайнятості. Особливу роль при цьому відіграють інноваційні податкові інструменти – інвестиційні податкові кредити, пільги для стартапів і зеленої економіки.

5. Диверсифікація податкової бази через запровадження адаптивних механізмів оподаткування цифрових активів, електронної комерції та криптовалют. Це відповідає тенденціям глобальної податкової політики та дозволяє зміцнити дохідну частину бюджету в умовах цифрової трансформації економіки.

6. Посилення податкового контролю та протидія ухиленню від сплати податків повинні базуватися на ризик-орієнтованому підході, застосуванні аналітичних технологій і міжнародній співпраці у сфері обміну податковою інформацією. Це створює передумови для підвищення рівня податкової дисципліни й збільшення бюджетних надходжень без підвищення ставок.

7. Реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб має узгоджуватися з принципами фіскальної децентралізації та супроводжуватися реальним розширенням повноважень органів місцевого самоврядування на засадах фіскального федералізму, передусім у сфері адміністрування та контролю за сплатою ПДФО. Такий підхід відповідає сучасним європейським тенденціям локалізації фінансової відповідальності та формуватиме інституційну основу сталого розвитку територіальних громад у період економічного відновлення України.

8. Формування податкової культури та зміцнення суспільної довіри до фіскальних інститутів набуває особливої ваги в умовах воєнних ризиків та повоєнної відбудови. Прозора комунікація щодо використання податкових надходжень на цілі національної безпеки, оборони й відновлення інфраструктури має стати елементом нової моделі взаємодії між державою та громадянами. Розбудова механізмів громадського контролю, бюджетної участі та цифрової підзвітності забезпечить підвищення легітимності податкової політики, зниження рівня ухилення від сплати податків і формування довгострокової фіскальної резильєнтності держави у повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Крисоватий А. І., Мельник В. М., Кощук Т. В. Сутність та концептуальні основи формування податкової політики в умовах євроінтеграційних процесів. *Економіка України*. 2016. № 1 (650). С. 35-51.

2. Roughou A. Personal and family tax advantages granted to non-residents: the ECJ takes a step further : A comment of CJEU, 10 March 2022, Commission v. Belgium, C-60/21. *Studi Tributari Europei*. 2024. № 14 (1). C. II.83-II.100. URL: https://ste.unibo.it/article/view/21346/19519
3. Чижова Т. В. Податок на доходи фізичних осіб: вітчизняна практика та досвід Португалії. *Інклюзивна економіка*. 2024. № 1 (03). С. 103-109.
4. Божанова О. В., Петрова Л. В. Реформування податку з доходу фізичних осіб: сучасний стан та перспективи. *Економічний вісник.* 2020. № 2 (70). С. 65-74.